

שיעור כללי

נטילת לולב בירושלים בזמן הזה

לרגל יום שחרור ירושלים נדון בשאלת נטילת לולב בירושלים כל שבעה בזמן הזה. והיא סוגיא חמורה שדנו בה ראשונים ואחרונים ויש בה כמה וכמה נפק"מ למעשה. ולאריכות הדברים לא הבאנו כל המראי מקומות שהובאו בדברי האחרונים.

מקור הדיון סוגיה דף מא.

- ראה משנה מא. 'בראשונה' וראה דברי רש"י על המשנה. ודברי הרמב"ם בפירוש המשנה שם.
- וראה עוד דברי הרמב"ם בפירוש המשנה פ"ד דר"ה ופ"ג ממעשר שני משנה ד'.
- וראה חידושי המאירי ודברי השפת אמת בחידושו.

פסקי הרמב"ם ודברי הביכורי יעקב

- וראה פסקי הרמב"ם בענין בהלכות לולב פ"ז הלכה יג' ובהלכות שופר פ"ב הלכה ח'.
- וראה רבנו מנוח על הרמב"ם בהלכות לולב.
- וראה ביכורי יעקב ריש סימן תרנח'

דברי האחרונים

- ראה מה שהקשה האור שמח בחידושו ריש פרק ד'.
- וראה מה שכתב בענין הגר"ש אלישיב בתשובתו בקובץ תשובות ח"א סימן סו'.
- וראה דברי הגרש"ז אוירבך בתשובתו בח"ב וג' סימן נד'.

רמב"ם על משנה מסכת סוכה פרק ג משנה יב

מדינה, היא שאר ארץ ישראל חוץ מירושלם, וכבר ביארנו זה במסכת מעשר שני.

משנה מסכת מעשר שני פרק ג

פירות בירושלם ומעות במדינה אומר המעות ההם מחוללין על פירות האלו מעות בירושלים ופירות במדינה אומר הרי המעות האלו מחוללין על פירות ההם ובלבד שיעלו הפירות ויאכלו בירושלם:

משנה מסכת ראש השנה פרק ד

יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת במקדש היו תוקעים אבל לא במדינה משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהו תוקעין בכל מקום שיש בו בית דין אמר רבי אלעזר לא התקין רבן יוחנן בן זכאי אלא ביבנה בלבד אמרו לו אחד יבנה ואחד כל מקום שיש בו בית דין:

רמב"ם על משנה מסכת ראש השנה פרק ד משנה א

כבר ביארנו לך כמה פעמים כי מקדש נקראת ירושלם כולה. ומדינה, שאר ארץ ישראל. וטעם שבגללו נאסרה תקיעת שופר בשבת גזרה שמא יטלנו בידו ויעבידנו ארבע אמות ברשות הרבים כמו שביארנו בלולב, לפי שתקיעת שופר אינה מלאכה. ואמרו אחד יבנה ואחד כל מקום שיש בו בית דין, ר"ל אפילו היו בית דין במסע וחנו באיזה מקום לא כדי להתישב שם רשאים לתקוע שם, ואינה הלכה, אלא כמו שאמר מקודם שאין תוקעין אלא במקום שיש בו בית דין קבוע. ואין הלכה כר' אליעזר.

בית הבחירה (מאירי) מסכת סוכה דף מא עמוד א

אמר המאירי בראשונה ר"ל בזמן שבית המקדש קיים היה לולב ניטל במקדש שבעה מן התורה ובמדינה יום אחד שהרי כתיב ולקחתם לכם ביום הראשון והדר כתיב ושמתם לפני ה' אלקיכם שבעת ימים ונמצאו סותרים זה את זה ופירשנו בה שבמקדש שבעה והוא לפני ה' ובמדינה יום ראשון ופירשו אף בירושלם ואף על פי שירושלם קרויה לפני ה' שהרי בבכור ובמעשר כתיב לא תוכל לאכול בשעריך לא בא לפני ה' אלקיך למעט אלא שעריך אבל בלולב לפני ה' אלקיך דוקא במקדש.

שפת אמת מסכת סוכה דף מא עמוד א

במשנה בראשונה הי' לולב ניטל במקדש שבעה, פי' רש"י מדכתי' ושמתם לפני ה' שבעת ימים ולא במדינה וירושלים בכלל מדינה, ויש לעיין למה לא נימא דחובה עלינו לבוא למקדש בכל ימי החג לקיים ושמתם ז' ימים ואפי' אותם הפטורין מראי' יהיו חייבין בזה,

חידושי ר' מאיר שמחה מסכת סוכה פרק ד - לולב וערבה [המתחיל בדף מג עמוד א]

ראיתי לספר בכורי יעקב (סימן תרנ"ח) שהביא לנו חדשות לשיטת הרמב"ם, דמקדש קאי על ירושלים ג"כ, א"כ בזה"ז נמי בירושלים נוהג כל שבעה מן התורה ע"ש וזה שיבוש גדול וחס מלהזכיר, דא"כ אמאי תיקן ריב"ז שיהא לולב ניטל שבעה זכר למקדש דבעי דרישה כיון דמצות לולב כל שבעה נוהג אפילו בזה"ז בירושלים מה"ת ואמאי בעי זכר, כיון דעדיין המצוה בקיומה עומדת, ועוד לדבריו יהיו תוקעין בירושלים בחצוצרות וקול שופר בזה"ז וכדאמר רבא בר"ה (ל"א) כדכתיב בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ד', וזה תימא.

ועוד כהו עיניו מראות כל הסוגיא כיון דלדידן לא דחי לדידהו נמי לא דחי, וקשה א"כ בזמן שבהמ"ק קיים נמי כיון דלדידן היינו מי שלא הגיע אליהם השלוחים בתשרי לא דחי, לדידהו נמי לא דחי. וכבר יישב הרמב"ם זאת בהלכה י"ז הואיל וחיוב יום ראשון בכ"מ אחד הוא ואין שם מקדש להתלות בו, וכוונת דבריו בזמן שבהמ"ק קיים דמקדש נטילת לולב שבעה ולכך כי דחי נמי שבת במקדש לא חיישין ושוב תולין היודעים בקביעות החודש במקדש ולא מיחזי כשתי תורות, משא"כ השתא שאין מקדש ובשניהם שוה החיוב ומיחזי כשתי תורות. וא"כ לדברי הבכורי יעקב אכתי איכא ירושלים דהוה מקדש ויתלו עליה וידחו שבת כל בני א"י היודעים בקביעה דירחא [ובגמרא גופיה יש להתקש דהשתא דתיקן ריב"ז שבעה בגבולין תו ליכא היכרא והבדל בין ירושלים לגבולין] וזה ראייה נצחת.

קובץ תשובות הרב אלישיב חלק א סימן סו

א. בסוכה פרק ג' תנן, בראשונה היה לולב ניטל במקדש שבעה ובמדינה יום אחד ובמדינה יום אחד ובפיהמ"ש לרמב"ם כתב וז"ל "מדינה היא כל העיירות שבארץ ישראל מלבד ירושלים", ובשפ"א דף מ"א הקשה, לדעת הרמב"ם בהלכות בית הבחירה פ"ב דקדושת ירושלים לא בטלה, ולשיטתו דמקדש היינו ירושלים, אמאי תיקן ריב"ז נטילת לולב כל שבעה זכר למקדש הרי איכא זכר גם בלי התקנה של ריב"ז שהרי נטילת לולב נוהגת כל שבעה בכל ירושלים מעיקר הדין, ע"ש.

אמנם לכאורה קושיא זו יש להקשות גם לשיטת רש"י דמקדש היינו דווקא הר הבית או העזרה שהרי אפילו בזמן האמוראים הי' להם אפר פרה וכמ"ש הר"ש פרק ד' דחלה דבימי אמוראים היו אוכלין תרומה בטהרה כי היה להם אפר פרה, וכ"כ הרא"ש בסוף הלכות חלה ועיין במשנה למלך פ"ג מהל' אבל, דבזמן אמוראי הי' להם אפר פרה ומקורו מגדה דף ו' ע"ב "דאמר עולא חבריא מדכן בגלילא" - ואם כן למה תיקן ריב"ז ליטול לולב כל שבעה זכר למקדש הלא הי' להם אפר פרה והיו רשאין להכנס גם לעזרה, שהרי הכל מודים דבעזרה גם לאחר שחרב הבית חייבים בנטילת לולב מן התורה כל שבעה ולמה ל' לעשות זכר למקדש. אלא על כרחך דבימי חורבן הבית לא היתה להם אפשרות מעשית לקיים המצוה שהיו גולים מן הארץ ואומות העולם לא היו מניחים להכנס למקום המקדש, ולכן לא קשה מידי אליבא דרש"י, אמאי תיקן ריב"ז זכר למקדש. וה"ה לדעת הרמב"ם דכל ירושלים מיקרי מקדש תיקן ריב"ז זכר למקדש, הואיל ובמציאות בטלה מצוה זו שלא היו נמצאים בירושלים, ומיושבת בזה קושית השפ"א אליבא דהרמב"ם. והנה הביכורי יעקב סי' תרנ"ח העלה דלפי דעת הרמב"ם דמקדש היינו ירושלים וכמ"ש בפיהמ"ש בסוכה ובר"ה וכן משמע בירושלמי ר"ה פ"ד ובסוכה פ"ג, דושמחתם לפני ד' אלקיכם שבעת ימים קאי על ירושלים, ומכיון דקיי"ל דקדושת המקדש וירושלים לא בטלה כדעת הרמב"ם בהל' בית הבחירה חייבין בזה"ז בירושלים בנטילת לולב כל ז' מה"ת עכת"ד.

ובעיקר הדבר שלדעת הרמב"ם ירושלים חשיבא מקדש לגבי נטילת לולב, מבוואר כן ברבינו מנוח בפ"ב ה"ח מהל' שופר וז"ל בראשונה הי' לולב ניטל במקדש כל שבעה וע"כ מכל ירושלים קאמרינן - שהרי בלולב כתיב ושמחתם לפני ד' אלקיכם שבעת ימים וכשתדקדק בתלמוד כל הכתוב לפני ד' בכל ירושלים הוא, אא"כ פ"י הכתוב קדש קדשים או בחצר אהל מועד שהרי גבי מועד כתוב לפני ד' ובכל ירושלים הוא, וכן מצינו בירושלמי (פ"ד ה"ג) ושמחתם לפני ד' אלקיכם שבעת ימים בירושלים, עכ"ל. וכ"כ הרבינו מנוח בפ"ב מהל' לולב הי"ג וז"ל דסתם כל הנוטל לולב בירושלים במקדש ד' נוטלו לפי ששם היו מתקבצין כל ישראל - וכתוב בירושלמי לפני ד' אלקיכם בירושלים, ע"ש.

והלום ראיתי מ"ש הגאון באגר"מ דמה שכתוב בפירוש המשנה להרמב"ם, דירושלים חשוב מקדש לגבי דין לולב ניטל במקדש כל שבעה טעות סופר הוא, וחיל' דמר הוא מה ששינונו כשביהמ"ק הי' קיים היו כל העם מוליכין לולביהן להר הבית, ולא לבתי כנסיות שבירושלים. והרי היו כמה בתי כנסיות בירושלים ולמה להו לטרוח להוליכן להר הבית והיו צריכין ללמד לומר כל מי שמגיע לולבי לידו הרי הוא לו במתנה והיו באין לידי סכנה וכו' ועל כרחך דטעות הוא בפיהמ"ש. והנה לפנינו פירושו של רבינו מנוח בפ"ב מהל' שופר ופ"ז מהל' לולב שכתב במפורש דעת הרמב"ם דמקדש קרי לכל ירושלים אף ביאר הטעם שהיו נוטלין דווקא במקדש וז"ל "בראשונה הי' לולב ניטל במקדש כל שבעה ועל כרחין כל ירושלים קאמרינן, דמקדש נמי דתנינן גבי שופר כל ירושלים משתמע אלא משום דמסתמא כל בני ירושלים היו עולים למקדש לתקוע שופר וליטול לולב נקט מקדש וכן בירושלים". וכ"כ בפ"ז מהל' לולב "דסתם כל הנוטל לולב בירושלים במקדש נוטלו לפי ששם היו מתקבצין כל ישראל". הרי לנו טעמו של דבר אמאי נטלו לולב בביהמ"ק ולא בירושלים.

בחידושי האו"ש למסכת סוכה דחה דברי הביכורי יעקב בשתי ידיים ולא נתקרה דעתו של הגאון ז"ל עד שכתב "חלילה לא תהא הוראה כזאת בישראל וכי זה שיבוש גדול וחס מלהזכיר". וארבע קושיות על דברי הביכורי יעקב מנה ואזיל. הראשונה אמאי תיקן ריב"ז שיהא לולב ניטל שבעה זכר למקדש הרי מצוות לולב נוהג גם בזה"ז בירושלים מן התורה. על זה הסברנו לעיל דתקנת ריב"ז היתה לאחר שחרב הבית והלכו בגולה ולא הי' אפשרות לקיים מצוות נטילת לולב לא בעזרה ולא בירושלים ולכך הוצרך לתקן זכר למקדש.

ב. עוד הקשה האו"ש דבסוכה דף מ"ג אמרינן כיון דאנן לא דחינן [דבגולה לא דחינן משום דלא קים לן בקביעה דירחא] אינהו נמי לא דחי ופריך בגמ' ולדידהו דחי, אמרי לדידהו נמי לא דחו [שלא לעשות ישראל אגודות אגודות ונראה כשתי תורות]. והק' האו"ש א"כ בזמן שביהמ"ק קיים נמי נימא כיון דלדידן לא דחי לדידהו נמי לא דחי. [בקו' הזאת כבר עמד רש"י ותיירץ "ויכולהו בזמן הבית דהוו כולהו בארץ וסמוכים להיות ב"ד ויודעים אימת הוקבע החדש". ובמאירי שם, ואף על פי שאף בזמן שביהמ"ק היו שם רחוקים שאין השלוחין מגיעין להו, מ"מ עיקר הגולה היתה ראויה לשלוחים אבל עכשיו נתרקה הגולה ונעשית עיקרה שאינה ראויה לשלוחים]. אכן הרמב"ם יישב זאת בהל' י"ז במה שכתב, הואיל וחיוב יום ראשון בכ"מ אחד הוא ואין שם מקדש להתלות בו. וכוונת דבריו דבזמן שביהמ"ק קיים שנוהגת בו נטילת לולב שבעה, ולכך כי דחי נמי שבת במקדש, לא חיישינן הואיל ותולין היודעים בקביעות החודש במקדש ולא מיחזי כשתי תורות, משא"כ השתא שאין מקדש ובשניהם שוה החיוב ומיחזי כשתי תורות. וא"כ לדברי הביכורי יעקב אכתי איכא ירושלים דהוי מקדש ויתלו עלי' וידחו שבת כל בני ארץ ישראל היודעים בקביעה דירחא, ע"כ תורף דברי האו"ש אשר סיים "וזה ראי' ניצחת". אמנם עמ"ש חז"ל מכיון דלדידן לא דחי לדידהו נמי לא דחי ופי' רש"י הטעם דלא לעשות אגודות אגודות וכ"כ הרמב"ם, תמה הרשד"ם הלא אפי' אביי ס"ל דבב' בתי דינים בשתי עיירות לא שייך לא לתגודדו כמבואר ביבמות דף י"ג ולמה חששו בנוגע לנטילת לולב בשבת משום דמכיון דלדידן לא דחי וכו'. ותיירץ הרשד"ם (וכן תירץ בערוך לנר ביבמות) דבדואי מדין תורה אין כאן לא לתגודדו רק חכמים תקנו בנדון זה לחוש בכה"ג שלא יהי' נראה כשתי תורות ומיחזי לאגודות אגודות, ויש כח לחכמים לעקור דבר מה"ת ולבטל נטילת לולב בשבת. ולכן בזמן שבית המקדש קיים לא חששו למיחזי הואיל

וסמכו חכמים על כך שיתלו הדבר בבית המקדש. לעומת זאת, כשחרב הבית - ואף שמן הדין חייבים בנטילת לולב בירושלים, כמו שכתב בכיכורי יעקב - אכתי אפשר לומר שחששו למיחזי כי אין בית המקדש ואין להם במה לתלות. וע"ש בלח"מ שפירש כוונת הרמב"ם כפשוטם, וז"ל דלכך אמר' דבזמן שהי' מקדש אף על פי שמי שהי' במקדש והקרובים למקדש היו נוטלים בשבת היו תולים הכל במקדש שהי' קיים אבל השתא דליכא מקדש מיחזי כשתי תורות עכ"ל.

...

ד. עוד כתב להק', לדברי הבכור' יהיו תוקעין בירושלים בחצוצרות וקול שופר בזה"ז וכדאמר רבא בר"ה כ"ז כדכתיב בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ד' ובוה תימה עכ"ל האו"ש.

הנה מבואר שם בר"ה, וכשבא הדבר אצל חכמים אמרו לא היו נוהגין כן (לתקוע בחצוצרות ובשופר) אלא בשער מזרח ובהר הבית בלבד וע"ז קאמר רבא מאי קראה דכ' בחצוצרות וקול שופר אבל בעלמא לא. אם כן מפורש דקיבלו חז"ל דהאי קרא דותקעתם בחצוצרות נאמר דוקא על שער המזרח ובהר הבית ולא על ירושלים, ועיין תוס' וזבחים נ"ח ע"א דלפני ד' מתפרש לכמה אנפי, ע"ש.

וכן משמע מפייהמ"ש, דבפ"ג דר"ה כתב זה הסדר לא הי' אלא במקדש לאמרו הש"י בחצוצרות וקו"ש וכו'. אבל חוץ למקדש אין תוקעין בר"ה אלא בשופר בלבד. ובפ"ד בדין יום טוב של ר"ה שחל להיות בשבת במקדש היו תוקעין אבל לא במדינה כתב בפיהמ"ש כבר ביארנו כי מקדש נקרא ירושלים כולה ומדינה שאר העיירות שבכל ארץ ישראל. הרי דחילק הרמב"ם בין תקיעת שופר בר"ה לבין תקיעת חצוצרות ושופר שבמקדש. אך עמ"ש הרמב"ם במקדש היו תוקעין בשופר אחד ושתי חצוצרות מן הצדדין אבל בשאר מקומות אין תוקעין בר"ה אלא בשופר בלבד, כתב על זה רבינו מנוח אבל בשאר מקומות כו'. פירוש, שאר מקומות של א"י זולתי ירושלים ע"ש. וצ"ע הלא מפורש בגמ' דלא תוקעין אלא בשער המזרח ובהר הבית.

... ואכן גם הביכור' עמד ע"ז וכ' דאין לומר דשאני לולב דכ' ושמתם לפני ד"א ובוה"ז ערבה כל שמחה כיון דהמקדש חרב דא"כ גם מצות ושמת בחגך לא ינהוג, אלא על כרחך דשמחת מצוה לא בטלה ונוהגת גם בזה"ז וראי' לזה דאל"כ ל"ל היקשא דמע"ש לבכור (למעט שא"א לאכול בזה"ז מע"ש בירושלים) תיפוק ליה דמע"ש כתוב ואכלת שם לפני ד' אלוקיך ושמתת אתה וביתך ע"ש.

אמנם בראי' זו של הביכור' יעקב יש לדון דהרי בעי היקשא למיעוטי בנפגם המזבח אף דהבית בנוי, ובלא"ה צ"ל דהמיעוט לא קיים בזה"ז לדעת הרמב"ם דתרו"מ בזה"ז דרבנן, ע' רמב"ם פ"א דתרומה הלכה כ"ו, וצ"ל דמשכח"ל בנשאר מע"ש בטרם שגלו לאחר שחרב הבית.

אבל גם אם ראייתו של הביכור' איננה אלימתא הרי גם מקושית השפ"א (הנו"ל) מוכח דס"ל בכיכור' דשפיר יתכן לומר גם לאחר שחרב הבית דמחוייב לקיים ושמתם לפני ד' אלוקים.

שו"ת מנחת שלמה תניינא (ב - ג) סימן נז

אך מ"מ דברי הביכור' יעקב תמוהים, דהרי בסוף ה' לולב כתב הרמב"ם שחייבים לשמוח שמחה יתירה במקדש משום דקרא דושמתם, ולענין זה הרי ברור דבוה"ז לא שייך שמחה זו, וא"כ ה"נ לענין לולב הסברא נותנת דהשתא שחרב בהמ"ק אין שייך לשמוח. וגם יתכן דהואיל והתורה קוראת את הנטילה במקדש בשם "ושמתם", חייבים לעשותו דוקא בשמחה (ובוה"ז יש להבין גם הא דאבל אינו מקיף את הס"ת בהושענות אשר הם רק תפלה ותחנונים, מפני שהוא זכר ל"ושמתם", עיי' ביאור הגר"א או"ח סי' תר"ס סע' א'), וא"כ בוה"ז אין זה שייך כלל, וע"כ דלא תליא בירושלם אלא במקדש דוקא. ואף דממה דמפרש הרמב"ם שם דקרא גם על אכילת שלמים הנוהגת בכל העיר, משמע קצת כדבריו דירושלם נקראת לפני ד', יתכן דהיינו רק בזמן שבהמ"ק קיים שאז גם ירושלם חשיבא לפני ד' אבל לא בוה"ז. ומלישנא ד"ציון" היא דורש אין לה אין לדייק דתלוי בעיר ציון ולא בבנין ביהמ"ק, דגם בנוסח התפלה תקנו לומר ותחזינה עינינו בשוכך לציון אף דהכוונה ודאי על בהמ"ק. ועיין גם בדף מ"ו ע"א שאמרו לולב אלולב לא קשיא כאן בזמן שבהמ"ק קיים כאן בזמן שאין בהמ"ק קיים, ופירש"י בזמן שבהמ"ק קיים שמברכין עליו כל שבעה במקדש, והנה בשלמא אם נאמר דחוץ מן המקדש לא משכחת לה ברכה על לולב כל ז' אלא בוה"ז ניחא, דאגב בוה"ז נקט ב"זמן" שביהמ"ק קיים ולא קאמר כאן בביהמ"ק, אבל לדבריו דבירושלם נוהג אף בוה"ז כל ז' מה"ת, למה תלה הדבר בזמן ביהמ"ק, הרי גם בזמן שאינו קיים מברכין, והול"ל כאן במקדש וכאן בוה"ז חוץ לירושלם, וצ"ע.

תלמוד בבלי מסכת מכות דף יט עמוד א

דתינא: רבי יוסי אומר שלשה דברים משום שלשה זקנים, רבי ישמעאל אומר: יכול יעלה אדם מעשר שני בזמן הזה בירושלים ויאכלנו? ודין הוא: בכור טעון הבאת מקום, ומעשר שני טעון הבאת מקום, מה בכור אינו אלא בפני הבית, אף מעשר אינו אלא בפני הבית! מה לבכור - שכן טעון מתן דמים ואימורין לגבי מזבח, בכורים יוכיחו! מה לבכורים - שכן טעונים הנחה, ת"ל: ואכלת [שם] לפני ה' אלהיך וגו', מקיש מעשר לבכור, מה בכור אינו אלא לפני הבית, אף מעשר אינו אלא לפני הבית;

דברים פרק יד, כב-כג

עֶשֶׂר תַּעֲשֶׂה אֶת כָּל תְּבוּאֹת זֶרְעֶךָ הַיֵּצֵא הַשָּׂדֶה שָׁנָה שָׁנָה: (כג) וְאָכַלְתָּ לִפְנֵי יְקֹקֶךָ אֱלֹהֶיךָ בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר לְשִׁכְּן שְׁמוֹ שָׁם מֵעֶשֶׂר דָּגָנְךָ תִּירֹשְׁךָ וַיִּצְהָרְךָ וּבְכֹרֶת בְּקָרְךָ וְצֹאנְךָ לְמַעַן תִּלְמַד לִירְאָה אֶת יְקֹקֶךָ אֱלֹהֶיךָ כָּל הַיָּמִים: